

१. पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मी
माननीय न्यायाधीश श्री शारदा श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री बलराम के.सी.
सम्बत् २०६३ सालको रि.पू.ई.नं. १५
आदेश मिति: २०६५।२।२५

विषय:- उत्प्रेषण र परमादेश ।

निवेदक: रमोला देवी मुल(प्रधान)

विरुद्ध

विपक्षी: नेपाल सरकार स्वास्थ्य मन्त्रालय,
रामशाहपथ, काठमाडौं समेत

कुनै पनि मुद्दामा रल्लिड वाभिनको लागि पहिले एउटा मुद्दामा कुनै कानूनको व्याख्या सम्बन्धी प्रश्न उठी सो कानूनको विवेचनायुक्त व्याख्या भै सिद्धान्त कायम भएको र पछि अर्को मुद्दामा पनि त्यस्तै कानूनी प्रश्नको व्याख्या सम्बन्धी प्रश्न उठेमा सो पछिल्लो मुद्दा निर्णय हुंदा पहिलेको मुद्दामा कायम भएको सिद्धान्तलाई अनुसरण नगरी त्यसको विपरीत हुने गरी व्याख्या गरिएको अवस्थामा मात्र रल्लिड वाभिन गएको मान्नुपर्ने हुन आउंछ भनी यस अदालतको बृहद्पूर्ण इजलासबाट सोम प्रसाद पुडासैनी वि. नेपाल परिवार नियोजन संघ समेत भएको उत्प्रेषण मुद्दा (ने.का.प. २०५२,पृष्ठ २७७) मा सिद्धान्त प्रतिपादन भैरहेको पाईन्छ । रल्लिड वाभिन भनेको

वास्तवमा त्यही कानूनी प्रश्नमा भिन्न भिन्न इजलासबाट भिन्न भिन्न निर्णय हुनुलाई मान्नु पर्छ । रल्लिड वाभिन रल्लिडमा एकरूपता कायम गर्नको लागि रल्लिड वाभिन इजलासभन्दा बढी न्यायाधीहरुको इजलासमा पेश भई रल्लिडमा एकरूपता कायम गरिने भएपछि पूर्व निर्णय अमान्य भएपनि सो निर्णय उक्त मुद्दाका पक्ष विपक्षलाई बन्धनकारी नै हुन्छ । पूर्ववती निर्णय पछिको निर्णयले अमान्य भएपनि सो निर्णय पछिको निर्णय पछि मात्र अमान्य हुने भएकोले तत् समय सम्मको लागि उक्त निर्णयलाई नजीर नै मान्नुपर्ने हुन्छ । प्रस्तुत विवादलाई हेर्दा ०५५।१।३० को यस अदालतको संयुक्त इजलासले निवेदिकाको बहुवा सिफारिस र लोकसेवा आयोगको निर्णय समेत बदर गरी कानून बमोजिम कारवाही गर्नु भनी यिनै पक्ष भएको ०५२ सालको रिट नं. २२७१ मा बहुवा समिति र लोकसेवा आयोगका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी भए पश्चात् यस अदालतको उक्त निर्णय कार्यान्वयन गर्दा यी निवेदिकाको बहुवा सिफारीश र बहुवा समेत बदर भएको आधारमा साविक पदमा पदस्थापन गर्ने निर्णय भए उपर प्रस्तुत निवेदन पर्न आएको देखिन्छ ।

यस्तो अवस्थामा पूर्व मुद्दाका पक्षहरु जसको विवादको निराकरण भै अन्तिम रुपमा रहेको छ, त्यही पक्षले त्यही विषयवस्तुका सम्बन्धमा विवाद उठाई पुनः

अदालत प्रवेश गरेकोमा पूर्व निर्णयसंग असहमत रहेको भनी पटक पटक निर्णय गर्दै जाने हो भने विवादको टुंगो लाग्ने अवस्था नै हुँदैन । विवादको टुंगो निश्चित बिन्दुमा लाग्ने पर्दछ । यदि त्यसो गरिएन भने सबै विवादको पटक पटक निराकरण गरिरहनु पर्ने र कुनै पनि विवादको निराकरण अन्तहीन अवस्थामा पुग्न जान्छ जो निर्णय अन्तिमताको सिद्धान्त विपरीत हुन जान्छ । एकै पक्ष, एकै विवाद एक पटक न्यायिक परिपाटी अवलम्बन गरी विवादको अन्तिम निर्णय भै बसेको अवस्थामा त्यसलाई पुनः बल्भ्याउने गरी आदेश वा निर्णय गर्नु सर्वथा न्यायिक परिपाटी समेत विपरीत मान्नुपर्ने हुनजान्छ । त्यसकारणले एकपटक यस अदालतबाट अन्तिम रूपमा निर्णय भैसकेको प्रस्तुत विवादका सन्दर्भमा प्रकारान्तरले सोही विषयवस्तुलाई विवादको विषय बनाई एवं उठाई पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदक रमोलादेवी प्रधानलाई ०५२५१९९ को निर्णय अनुसार पदस्थापन गरिएको रा.प. द्वितीय श्रेणीको पदमा कामकाज गर्न दिनु भनी विपक्षी स्वास्थ्य मंत्रालयको नाममा परमादेशको आदेश जारी गर्ने ठहर गरी निवेदक रमोलादेवी प्रधान समेतको रा.प. द्वितीय श्रेणी फिजियोथेरापिष्ट पदमा बढुवा हुनका लागि आवश्यक न्यूनतम शैक्षिक योग्यता नै नपुगेको हुँदा बढुवा सिफारिस गरेको कार्य नियमपूर्वक नभएको ठहराई बढुवा समिति र

लोकसेवा आयोगका निर्णयहरु बदर गर्ने गरेको यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०५५१९३० को रुलिङसंग प्रस्तुत आदेश वाभिएको हुँदा पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भनी गरेको यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०६२१०१२ को आदेश मिलेको देखिएन ।

मिति ०५५१९३० को यस अदालतको निर्णय कार्यान्वयनको क्रममा निज निवेदक रमोलादेवी मूललाई रा.प. तृतीय (सातौं तह)को पदमा स्वास्थ्य मंत्रालयको मिति २०५५१५२८ को मन्त्रिस्तरीय निर्णय बमोजिम पदस्थापन गर्ने कार्य भएको देखिँदा माथि विवेचित आधार कारणहरुबाट निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने देखिएन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ।

२. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री मीनबहादुर रायमाझी
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अली अन्सारी
संवत् २०६४ सालको फौ.पु.नं.०९३७
फैसला मिति: २०६५।३।१८।४

मुद्दा: कर्तव्य ज्यान ।

पुनरावेदक प्रतिवादी: पासाङ शेर्पा
विरुद्ध
प्रत्यर्थी वादी: प्रेम लाक्पा शेर्पाको जाहेरीले
नेपाल सरकार

मृतकले अस्पतालमा मर्नु भन्दा अगावै आफ्नो पिडाको कारक तत्वको सम्बन्धमा कागज गर्दा प्रतिवादी पासाङ शेर्पालाई देखाएको मृतकको कागजबाट देखिन्छ । सोही कुरा मृतकले अस्पतालमा आफूलाई भनेको भनी मौकामा बुझिएका व्यक्तिहरुले मौकामा कागज गर्दा खुलाएको तथा अदालतमा आई वकपत्र गरी दिएको समेत देखिएको छ । अस्पतालमा मृतकले भनेको कुरा लेखवद्ध गर्दा उपस्थित रोहवरमा बसेका व्यक्तिहरुको अदालतमा वकपत्र भएको अवस्था देखिन नआए पनि मृतकलाई प्रतिवादीले मट्टितेल खन्याई आगो लगाई दिएको कुरा मृतकले अस्पतालमा भनेको प्रत्यक्ष सुन्नेले अदालतमा आई व्यक्त गरेको यस अवस्थामा प्रतिवादीले अदालतमा बयान गर्दा अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष भएको बयान व्यहोरा भुट्टा भएको र प्रहरीले कुटपिट गरी सहीछाप गराएको भन्ने उल्लेख गरे पनि निज प्रतिवादीलाई सरकारी वकील कार्यालयमा सहायक जिल्ला न्यायाधिवक्ता समेत समक्ष बयान गराएको देखिँदा सरकारी वकील कार्यालयमा सरकारी वकील समक्ष प्रहरीले कुटपिट गरेको भन्ने प्रतिवादीको भनाई विश्वासलायक र भरपर्दो देखिन आएन । प्रहरीले प्रतिवादीलाई कुटपिट गरी बयान गराएको भन्ने कुरा पुष्टि हुने प्रमाण मिसिलबाट नदेखिएको अवस्थामा अदालतमा बयान गर्दा प्रहरीले कुटपिट गरी यातना

दिएको भन्ने अपुष्ट भनाईको आधारमा सरकारी वकील समक्ष गरेको प्रतिवादीको बयानलाई अन्यथा सम्झन मिल्ने देखिएन । प्रतिवादीले मृतकलाई मार्ने मनसाय राखी आगो लगाई दिएको कारण सोही पिडाबाट मृतकको मृत्यु भएको भन्ने तथ्य मिसिलबाट स्थापित भएको देखिन आएकोले प्रतिवादी पासाङ शेर्पाले ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. विपरीतको कसुर गरेकोमा सोही महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वश्व सहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहराएको शुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको २०६३।१।९ को फैसला सदर हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालत पाटनको २०६४।२।२४ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ ।

प्रतिवादीले आफ्नै पत्नी छम्जी शेर्पालाई मारी दिएमा सधैंको वाद विवाद समाप्त हुन्छ भन्ने सोची निजको शरीरमा मट्टितेल खन्याई आगो लगाए पछि छम्जी शेर्पा पिडाले छटपटाई कराई उफ्रिँदा यी प्रतिवादी खुसीले उफ्रीउफ्री नाचेको भन्ने प्रतिवादीले सरकारी वकील समक्ष गरेको बयानबाट र मृतकको मौकाको कागजबाट देखिँदा प्रतिवादीले मृतकलाई मार्ने मनसाय राखी मृत्युवरण गराउन आगो लगाउने कर्तव्य गरेको र सोही कर्तव्यले छम्जी शेर्पालाई मृत्यु गराएको तथ्य स्थापित भएको देखिन्छ । मृतक प्रतिवादीकी पत्नी भएको र निजको सुरक्षा प्रति प्रतिवादी अझ सम्वेदनशिल हुनु पर्नेमा उल्टै अमानवीय,

निन्दनीय र क्रुरतापूर्वक ढंगले आफ्नी पत्नीलाई आगो लगाई पिडा पुऱ्याई मृत्युन्मुख गराएको अवस्था देखिन्छ । आफूले गर्न नहुने त्यस्तो क्रुर कर्तव्य गरेकोमा त्यस्तो कर्तव्य प्रति पछुताई आत्मग्लानी महसुस हुनुपर्नेमा त्यस्तो अवस्था नदेखिएको, प्रतिवादी पुनरावेदकले न्यायिक प्रक्रियालाई जटिलता तर्फ धकेलेको, मृतकलाई आगो लगाई उफ्रीउफ्री नाची क्रुर कार्य गरेको देखिन आएको समेतबाट मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको १८८ नं. बमोजिम सजायमा छुट गर्न सकिने अवस्थाको विद्यमानता देखिन आएन । प्रतिवादी पासाड शेर्पालाई ५ वर्षको मात्र सजाय गर्ने गरी शुरु अदालतले व्यक्त गरेको राय मनासिव नदेखिने भनी १० वर्ष कैद गर्न राय लगाएको पुनरावेदन अदालतको राय समेत मिलेको नदेखिँदा उक्त रायसँग सहमत हुन नसकिने ।

३. संयुक्त ईजलास

माननीय न्यायाधीश श्री अनूपराज शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री दामोदर प्रसाद शर्मा
संवत् २०६४ सालको रिट नं. ---- ०२७८
आदेश मिति: २०६५।२।१३।२

विषय :- उत्प्रेषण, परमादेश ।

निवेदक: विश्वकर्मा लोहार सेवा समिति
जिल्ला कार्य समिति वाराको
तर्फबाट अधिकार प्राप्त गरी आफ्नो
हकमा समेत प्रमानन्द ठाकुर लोहार
विरुद्ध

विपक्षी: नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरवार
समेत

दलित जातिको विषयलाई लिएर प्रस्तुत निवेदन परेको हुंदा दलित जाती भन्नाले के कस्तो अवस्थालाई जनाउँछ भन्ने कुराको विचार गर्न पर्ने देखिन आउँछ । राष्ट्रिय दलित आयोगले गरेको दलितको परिभाषा अनुसार दलित समुदाय भन्नाले जातिय भेदभाव र जातिय छुवाछुतको मारमा परी सामाजिक, आर्थिक, शैक्षिक राजनैतिक एवं धार्मिक क्षेत्रका समाजको सबैभन्दा पछाडि पारिएको र मानविय सम्मान एवं सामाजिक न्याय पाउन नसकेको अनुसूची १ मा उल्लेखित जात समुदायलाई जनाउनेछ भनी परिभाषा गरिएको भन्ने कुरा दलित आयोगले पेश गरेको लिखित जवाफबाट देखिन्छ । निवेदक स्वयंले आफु लोहार जातिको हुंदा दलित जातिका रूपमा समावेश गराई पाउन प्रस्तुत निवेदन दिएका छन् । अमूक थर, जात, जनजाति वा निश्चित समुदायका व्यक्तिहरु दलित जात जाती हुन, हैनन् ? भन्ने कुरा निवेदकले दिएको निवेदनको आधारमा

निकर्षित हुने हैन । नेपाल राजपत्र भाग ४, खण्ड ५४ (२०६१।१०।१४) अतिरिक्तांक ४६(क) को श्री ५ को सरकार स्थानीय विकास मन्त्रालयको सूचना १ मा २०६१।१०।१४ को निर्णय अनुसार राष्ट्रिय दलित आयोगको स्थापना भएको सो सूचनाको १.१ मा दलित वर्गको उत्थान र विकास गरी देश विकासमा दलित वर्गको सक्रिय सहभागिता गराउने उद्देश्यले राष्ट्रिय दलित आयोगको स्थापना गरिएको भन्ने कुरा उल्लेख भई आयोगको काम कर्तव्य र अधिकारको ४(ब) मा आयागेले दलित समूहको पहिचान एकित गरी त्यस्तो समूहको नाम प्रकाशन गर्नको लागि स्थानीय विकास मन्त्रालयमा सिफारिस गर्ने भन्ने समेतको काम कर्तव्य र अधिकारमा उल्लेख भएको छ । उल्लेखित कानूनी व्यवस्था समेतको विचार गर्दा दलित समूह हो, होइन भन्ने कुराको निकर्षित आत्मनिष्ठ भरमा हुन सक्दैन, राज्यले तोकेको निश्चित प्रकृया र मापदण्ड वा राज्यले निर्धारण गरेको निश्चित मापदण्डको आधारमा मात्र अमुक जात जाति वर्ग समुदायमा रहेका व्यक्तिहरु दलित हुन होइनन भन्ने कुराको पहिचान गर्नु पर्ने हुन्छ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भाग ४ मा रहेका राज्यको दायित्व र नीति सम्बन्धी कुराहरुका सम्बन्धमा कुनै अदालतमा प्रश्न उठाउन नसकिने कुरा संविधानको धारा ३६(१) मा उल्लेख भएको

छ । तर उसै धाराको उपधारा (२) ले राज्यले यस भागमा उल्लेखित सिद्धान्त तथा नीतिको कार्यान्वयन गर्न आवश्यकता अनुसार श्रोत र साधन परिचालन गर्ने वा गराउने कुरा समेत उल्लेख भएवाट राज्यवाट संविधानको यस भागमा लेखिएको दायित्वको अनुसरण गर्नपर्ने भन्ने देखिन्छ । संविधानको धारा ४ मा उल्लेख भएका उल्लेखित राज्यको दायित्व र निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरुका सम्बन्धमा कुनै अदालतमा प्रश्न उठाउन नपाईने भएपनि राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र नीतिहरु कार्यान्वयन र लागु सम्बन्धमा अदालतले राज्यका अंगहरुलाई उचित आदेश वा निर्देशन दिन सक्ने नसक्ने के हो भन्ने तर्फ विचार गर्दा नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ मा भएको संबैधानिक व्यवस्था जस्तै भारतको संविधान, १९५० (The Constitution of India) को भाग ४ मा राज्यको निर्देशक सिद्धान्त र नीतिहरुको वारेमा व्यवस्था रहेको छ र उक्त संविधानमा भाग ४ धारा ३७ ले सो भागमा उल्लेख भएका कुरा अदालतवाट लागु हुने नभएपनि राज्य सन्चालनका लागि यी सिद्धान्त र नीतिको अनुसरण गर्नुपर्ने र कानूनको निर्माण गर्दा समेत यी सिद्धान्त र नीतिहरुलाई ध्यानमा राखी कानून बनाउन पर्ने भन्ने समेतको संबैधानिक व्यवस्था गरेको छ । अर्थात् नेपालको अन्तरिम संविधानमा जस्तै भारतीय संविधानमा समेत

स्पष्ट रूपले राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र नीतिहरूका सम्बन्धमा अदालतमा प्रश्न उठ्न नसक्ने समेतको व्यवस्था भएकोमा भारतीय संविधानले कानूनको निर्माण गर्दा यी सिद्धान्त समेतको विचार गर्नुपर्ने भन्ने कुरा उल्लेख गरेवाट कानूनको निर्माणको क्रममा राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र नीतिको कुराहरूलाई बाहेक वा विपरीत हुनेगरी राज्य आफ्नो दायित्वबाट विमुख हुन सक्ने अवस्था पाइन्छ । भारतको संविधानको उक्त भाग ४ मा रहेको कानूनी व्यवस्थाहरूको व्याख्या गर्दै भारतीय अदालतहरूले राज्यका निर्देशक सिद्धान्तको व्यवस्था गर्ने धाराले सरकारको सकारात्मक कार्यको अपेक्षा गर्दछ र राज्य भने सो दायित्व पुरा गर्दै नभने राज्यले पुरा गर्नुपर्ने त्यस्तो दायित्वबाट संघैभरी राज्यलाई छुट दिन सकिँदैन । राज्यले संविधानले तोकेको निर्देशक सिद्धान्तको भावना अनुसारको आफ्नो दायित्व पुरा गर्नु पर्दछ । राज्य आफ्नो निर्देशक सिद्धान्त उद्देश्य वा नीतिबाट विचलित भएको अवस्थामा वा राज्यले संविधानको उक्त भागमा उल्लेख भएका कुराहरूको विरुद्ध हुने गरी कुनै काम कारवाही गरेको अवस्थामा वा राज्य आफ्नो संविधानको उक्त भाग ४ मा उल्लेखित दायित्वहरू प्रति उदासिन रहेको अवस्थामा अदालतले आफ्नो फैसलाहरू मार्फत राज्यका अन्य अंगहरूलाई संविधानको सो भागमा उल्लेखित आफ्नो दायित्वहरूको

निर्वाह गर्नको लागि आदेश वा निर्देशन गर्ने गरेको पाइन्छ । भारतको जस्तै समान राजनैतिक र सामाजिक परिवेश भएको र संबैधानिक प्रावधान र परम्परा समेत करिव करिव समान रहेको परिप्रेक्षमा भारतीय अदालतहरूबाट भएका व्याख्या हाम्रो सम्बन्धमा समेत उत्तिकै सान्दर्भिक रहेको हुँदा चर्चा योग्य छन् । Bandhu Mukti Morcha Vs. Union of India को मुद्दामा भारतीय अदालतले Though the directive principles are unenforceable by the courts and the courts cannot direct the legislature or executive to enforce them. Once a legislation in pursuance of them has been passed, the court can order the state to enforce the law. (AIR 1984 SC 802,812) भन्ने समेतको व्याख्या भएवाट संविधान, ऐन, कानून, नियम, सूचना, परिपत्रका व्यवस्थाहरू कार्यान्वयन नभएको अवस्थासम्ममा राज्यका निर्देशक सिद्धान्तको भावना अनुसार अदालतले आदेश जारी गर्न सक्ने अवस्था पाइयो । यसरी नै भारतीय संविधान अनुसार वातावरणको अधिकार मौलिक हक अन्तर्गत पर्ने नभई वातावरण संबन्धी प्रावधानलाई संविधानले राज्यको निर्देशक सिद्धान्त अन्तर्गत राखेको अवस्थामा भारतीय अदालतले निर्देशक सिद्धान्त अन्तर्गतको दायित्व पुरा गर्नको लागि वातावरण सम्बन्धी शिक्षा राज्यले स्कूल र कलेज स्तरमा दिनु पर्दछ भनी निर्देशक

सिद्धान्त क्रियाशील गर्नपर्ने ढंगले M.C Methata , AIR १९८७ SC ११०९ को मुद्दामा वोलिएको पाईन्छ । राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नितिहरूको सम्बन्धमा अदालतले आफ्नो फैसला मार्फत व्याख्या गरेका अन्य केहि महत्वपूर्ण फैसलाहरूमा Kesavananda bharati Vs State of Kerala 1973 , 4 SCC 255 :AIR 1973 SC ,State Of Madras Vs Champakam Dorairajan(AIR1951 SC 226),Kasturilal VsState Of J & K 1980 4 SCC 1 : AIR 1980 SC,Unni Krishna Vs. State of A.P 1993 1 SCC 645,Kerala Education Bill AIR1958 SC 956 जस्ता मुद्दाहरू रहेका छन् । भारतीय अदालतहरूबाट शिक्षा, रोजगार, असाहय उत्पीडित दलित बर्गको उत्थान, असाहायलाई कानूनी साहायता, वातावरण, सूचना जस्ता क्षेत्रमा सबै बर्गको न्यायमा पहुँच पुगोस भन्ने हेतु राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र नीतिमा टेकी यस्ता फैसलाहरू भएका छन् । राज्यको निर्देशक सिद्धान्तको सम्बन्धमा भारतीय अदालतले व्याख्या गरेको यी त केही प्रतिनिधि नजीर मात्र हुन् । भारतीय अदालतको व्याख्याबाट राज्यको निर्देशक सिद्धान्तमा उल्लेख भएका कतिपय संवैधानिक व्यवस्थाहरूले क्रियाशील हुने मौका पाएका अन्य महत्वपूर्ण सिद्धान्तहरू पनि छन् जसको बृहद रूपमा प्रस्तुत निवेदनमा चर्चा गर्न सम्भव छैन ।

नेपालको अन्तरिम संविधान,२०६३ को धारा ३६(२) ले राज्यले यस भागमा उल्लेखित सिद्धान्त तथा नीतिको कार्यान्वयन गर्न आवश्यकता अनुसार श्रोत र साधन परिचालन गर्ने वा गराउने छ भन्ने कुरा मात्र उल्लेख गरेवाट राज्यको नीति, निर्णय, नियम, कानून, आदेश, सूचना समेतबाट राज्यको निर्देशक सिद्धान्त र नितिको कार्यान्वयन हुने अवस्था देखियो । भारतीय संविधानले कानून निर्माण गर्दा यी सिद्धान्त नीतिहरूको अनुशरण गर्नुपर्ने भन्ने कुरा उल्लेख गरेकोमा नेपालको अन्तरिम संविधानमा भाषागत र शब्दिक रूपमा भारतको संविधानमा भएजस्तै शब्दहरू परेको छैन तर भारतीय संविधानमा रहेको आषय भन्दा एकदम पृथक फरक आसय नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ मा रहेको देखिँदैन । राज्यले ऐन, कानून, सूचना, निर्णय समेतका आधारमा संविधानको भाग ४ मा रहेको व्यवस्थाहरूको अनुशरण गर्दै जान पर्नेमा दुईमत छैन । वास्तवमा हाम्रो संविधानको भाग ४मा रहेको व्यवस्था राज्यको घोषणा (Manifesto) सरह नै हो र राज्यले नागरिक प्रति गरेको प्रतिबद्धता हो । त्यस्तो प्रतिबद्धतालाई राज्यले पालन गर्दै जान पर्ने हुन्छ त्यसबाट राज्य विचलित र विमूख हुन सक्दैन । प्रस्तुत संविधानमा उल्लेख भए जस्तै नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को भाग ४ मा समेत राज्यको निर्देशक सिद्धान्त र नीतिहरूको

वारेमा उल्लेख भई तत्कालिन संविधान बहाल रहेको अवस्थामा यस अदालतबाट विभिन्न फैसलाहरुमा राज्यको निर्देशक सिद्धान्त र नीतिहरुको वारेमा अदालतले बोलेको पाइन्छ। केही महत्वपूर्ण मुद्दाहरुलाई हेर्दा ने.का.प. स्वर्ण महोत्सव विशेषांक २०५२, पृ. १६८ सूर्य प्रसाद शर्मा हुंगेल वि. गोदावरी मार्वल ईण्डष्ट्रिज समेत भएको निवेदनमा राज्यका निर्देशक सिद्धान्त समेतको आधारमा निर्णय भएको छ। यसै गरी ने.का.प. २०५३ नि.नं. ६१२७ योगी नरहरी नाथ वि. गिरिजा प्रसाद कोईराला समेत भएको निवेदनमा संविधानले व्यवस्था गरेको राज्यका निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरुलाई अदालतले लागु गर्न नसक्ने भएपनि यदि सरकारले संविधानमा व्यवस्थित राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरु विपरीत गएर निर्णय गर्छ भने त्यस्तो अवस्था औल्याउन भने नसक्ने होईन भनी वोलिएको अवस्था रहेवाट राज्य आफ्नो प्राथमिक दायित्ववाट विमूख रहेको वा राज्यले सो विपरीत काम कारवाही गरेको अवस्थामा राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र नीतिहरुका सम्बन्धमा अदालतले केही वोल्न नसक्ने भन्न मिल्ने हुँदैन।

नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा १ मा भएको व्यवस्था अनुसार संविधान देशको मूल कानून हो। धारा १(२) ले संविधानको पालना गर्नु प्रत्येक व्यक्तिको कर्तव्य हुने कुरा उल्लेख गरेको समेत छ।

संविधान देशको मूल कानून हुने नाताले संविधानमा भएका संपुर्ण प्रावधान र व्यवस्था समेत मूल कानून हुने कुरामा दुईमत रहेन। राज्यले बनाएको ऐन, कानून नियम सूचना र संवैधानिक व्यवस्थाहरु समेत कार्यान्वयनको अपेक्षा वाटै बनेका हुन्छन। यस अर्थमा संविधानको भाग ४ मा रहेको संवैधानिक (कानूनी) व्यवस्था साथै दलितको सम्बन्धमा रहेको संवैधानिक प्रावधान ऐन, कानून, नियम, सूचना समेतको राज्यले पालना वा लागु गर्नुपर्नेमा दुईमत रहेन। संविधान र कानूनमा भएका व्यवस्थालाई सकारात्मक रूपले क्रियाशील गराउन अदालतको अहम् भूमिका हुन्छ। तर राज्य संविधानको भाग ४ मा उल्लेख भएका उक्त सिद्धान्त र नीतिहरुलाई लागु गर्न प्रतिबद्ध रहेको र आफ्नो साधन र श्रोतले भ्याएसम्म सो सम्बन्धमा काम कारवाही अगाडि वढाई रहेको अवस्थामा राज्यको उक्त कृयाकलापलाई नै असर पार्ने गरी अदालतबाट हस्तक्षेप गर्नु वान्छनिय हुँदैन। तसर्थ राज्यको नीति नियमसंग सम्बन्धित काम, कारवाहीका विषयमा अदालतले हस्तक्षेप गर्ने भन्ने कुरा निरपेक्ष नभै सापेक्ष Relative र अवस्थामूलक Conditional रहेको पाईयो अर्थात राज्यले आफ्नो संवैधानिक र कानूनी दायित्वको निर्वाह गरेको अवस्थामा राज्यको नीति माथि अदालतले हस्तक्षेप गर्न मिल्ने हुँदैन भने राज्यले आफ्नो यी संवैधानिक दायित्व

समेतको निर्वाह नगरेको अवस्थामा भने राज्यको नीति नियमसंग सम्बन्धित काम कारवाही कार्यान्वयन गर्ने गराउने विषयमा अदालत मूकदर्शक भएर चुपलागी बस्न सक्ने भन्ने मिल्दैन । यस्तो अवस्थामा राज्यका अंगहरुलाई आफ्नो संवैधानिक र कानूनी दायित्व निर्वाह गर्न अदालतले आदेश जारी गर्दा राज्यको अन्य अंगका क्षेत्राधिकारको कटौती भएको भनि भन्ने मिल्ने समेत हुँदैन ।

राज्यले दलित आयोग गठन गरी एउटा निश्चित मापदण्डको आधारमा क्रमशः आफ्ना काम कारवाही सूचारु राखेको भन्ने देखिएवाट राज्य आफ्नो दायित्ववाट विमूख रहेको वा पन्छिएको अवस्था निवेदकले देखाउन सकेको पाइएन । राष्ट्रिय दलित आयोगको टोली जनकपुर, रौतहट पुगि मधेशमा बसोवास गरि रहेका मधेश मुलका लोहार, सुनार, विश्वकर्मा जातिका बीच छलफल हुंदा पनि आफु लोहार दलित नभएको तथा धनुषा जिल्ला र रौतहट जिल्लाका जिल्ला प्रशासन कार्यालयले पनि यी जात कथित अछुत जाती (दलित) समुदायमा नपर्ने सिफारिस गरी दिए समेतका आधारमा आयोगले २०६० सालमा दलित भित्र नपर्ने जातको रुपमा स्पष्ट गरेको भनी राष्ट्रिय दलित आयोगको लिखित जवाफमा उल्लेख भएवाट आयोगले छानविन गरी सिफारिस गरेको विषयमा असाधारण अधिकार क्षेत्रवाट

हस्तक्षेप गरी यस अदालतवाट आदेश जारी गर्दा आयोगको क्षेत्राधिकारको कटौती हुन जाने हुन्छ । निवेदकले राष्ट्रिय दलित आयोगमा लोहार जातिलाई सुचिकृत गरी पाउन निवेदन दिंदा यस सम्बन्धमा आयोगले थप अध्ययन अनुसन्धान जारी राखेको र अध्ययन अनुसन्धानवाट पुष्टि भएमा आयोग आफै अग्रसर भई अनुसूचीमा सामेल गर्न तत्पर रहेको भनी लिखित जवाफमा स्पष्ट रुपले उल्लेख भएवाट आयोग आफैले चरणवद्ध रुपमा अध्ययन अनुसन्धान गर्दै निष्कर्षमा पुग्न तत्पर रहेको भन्ने कुराहरु दलित आयोगको लिखित जवाफमा उल्लेख भएवाट आयोग यस सम्बन्धमा चुप लागी बसेको भन्ने अवस्था समेत पाइएन ।

मिसिल संलग्न राष्ट्रिय दलित आयोगको २०६४।६।९ मा विश्वकर्मा लोहार सेवा समितिलाई लेखेको पत्र हेर्दा उक्त आयोगको जातिय अनुसूचीमा मधेशी मुलका विश्वकर्मा लोहार जातिलाई समावेश गरिएको छैन । तर आयोगको नव गठित बोर्डमा पेश गरी प्रस्तुत विषय उपर छलफल हुंदा आयोगको बोर्डको निर्णय अनुसार आयोगले एउटा कार्यदल गठन गरी मधेशी मुलको लोहार र सोनार जातिको तराईका विभिन्न जिल्लामा स्थलगत रुपमै अध्ययन गर्ने योजना भएको भनी जानकारी उपलब्ध गराएवाट आयोगले निवेदक विश्वकर्मा लोहार सेवा समिति वारालाई

उक्त कुराको जानकारी गराई नै रहेको अवस्था छ । निवेदकले समानताको हक समेतका मौलिक हकहरूमा आघात पुगेको भनी निवेदन दिएकोमा दलित आयोगले उक्त निवेदन अनुसार अध्ययन अनुसन्धान समेतका काम कारवाही अगाडि वढाई रहेको भन्ने पाईदा निवेदकलाई असमान व्यवहार भएको भन्ने र निवेदनमा उल्लेख भएका अन्य मौलिक हक समेतमा आघात परेको भन्ने कुरा पुष्टि हुन सकेको छैन ।

संविधानमा भएको व्यवस्था अनुसार पनि राज्यले निश्चित वर्गको उत्थानको लागि योजना, नीति कार्यक्रम निर्माण गर्न सक्ने भएकोमा राष्ट्रिय दलित आयोग गठन भई रहेको र सो आयोगले निवेदकले उठाएको विषयवस्तुका सम्बन्धमा आवश्यक काम कारवाही गरिनै रहेको भन्ने आशयको लिखित जवाफ फिरेको र मिसिल संलग्न अन्य कागजात समेतबाट सो कुरा पुष्टि भई रहेको पाईयो । माथि उल्लेख भए भै राज्यले लिएको उद्देश्य र नीतिहरू अन्यथा गलत उद्देश्यले प्रेरित नभएसम्म वा राज्य आफ्नो दायित्वबाट विमूख भई कुनै वर्ग, जात, जातीको हक हितको सम्बन्धमा लिन पर्ने नीति प्रति उदासिन रहेको स्थिति प्रमाणित नभएसम्म राज्यको निर्देशक सिद्धान्त, नीति र उद्देश्यहरूमा नै प्रतिकूल असर पर्ने गरी यस अदालतबाट आदेश जारी गर्दा राज्यको काम कारवाही प्रभावित हुने अवस्था रहेवाट निवेदन माग बमोजिम आदेश जारी गर्न

मिल्ने अवस्था देखिएन । यस्तो राष्ट्रिय दलित आयोगले एक पटक छानविन गरी चरणबद्ध रूपमा अन्य अध्ययन अनुसन्धान जारी राखी निवेदकले उठाएको विषयवस्तुको सन्दर्भमा आयोग सजग रहेको भन्ने आषयको लिखित जवाफ फिरेई अन्य थप काम कारवाही समेत अगाडि वढाई नै रहेको भन्ने कुरा मिसिल संलग्न कागजातहरू समेतबाट देखिएको अवस्थामा यी सबै विषयवस्तु प्रभावित हुने ढंगबाट अदालतले हस्तक्षेप गर्नु उचित समेत हुँदैन । संविधानको नीति अनुसार दलित आयोग वनेको, यसका काम कर्तव्य र अधिकार तोकिएको, यसले आफ्नो काम कारवाहीहरू सूचारु राखि राज्यले आफ्नो काम कारवाही अगाडि बढाएको अवस्थामा दलितको सम्बन्धमा संविधान र अन्य कानूनी व्यवस्था एवं जारी भएका सूचना समेतका व्यवस्थाहरू कार्यान्वयनमा नरहेको भन्ने कुरा पुष्टि हुन नआएवाट आयोगको क्षेत्राधिकार नै कटौती हुने गरी राज्यको काम कारवाही र नीतिहरूका सम्बन्धमा यस अदालतको रिट क्षेत्रबाट हस्तक्षेप गरी निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न मिल्ने देखिएन । अतः माथि उल्लेखित आधार कारण समेतबाट प्रस्तुत निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न पर्ने नदेखिँदा निवेदन खारेज हुने ।

४. संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री अनूपराज शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
संवत् २०६१ सालको फौ.पु.नं.....३१३२
फैसला मिति: २०६४।१०।३।५

मुद्दा: कर्तव्यज्यान ।

पुनरावेदक वादी: रसिदा खातुनको जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी प्रतिवादी: पिलुवा भन्ने रसिद मिया

यि प्रतिवादीहरु उपर मुलुकी ऐन
ज्यान सम्बन्धी महलको १ नं. को कसूरमा
ऐ. ऐनको १३(१) नं. वमोजिम सजाय माग
दावी रहेको अभियोग पत्रमा उल्लेख छ ।
मौकामा यी प्रतिवादहरु फरार रही पक्राउ
परी अदालतमा उपस्थित भई वयान गर्दा
आरोपित कसूरमा पूर्णत ईन्कारी रहेको
अवस्था छ । निजहरुको वयान कागज हेर्दा
आफुहरु सो समयमा अन्यत्र (Alibi) रहेको
भनी मौकामा पक्राउ परेका सहअभियुक्तले
पोल गर्नुको कारण वारे अनभिज्ञता प्रकट
गरेको देखिन्छ । मौकामा पक्राउ परेका कैलु
भन्ने कैला मियाँले अधिकार प्राप्त अधिकारी
समक्ष मृतकलाई रजाक मियाँले पहिलो
चोटी कटुवा पेस्तोलवाट गोली प्रहार गरे

तत्पश्चात पिलुवा भन्ने रसिद मियाँले गोली
हाने, मृतक भुईमा लडे पश्चात अकमुद्धिनले
छुराले पेटमा हाने भनी लेखाई दिएको
पाईन्छ । मृतकको श्रीमती जाहेरवालीले
मृतक लास आफ्नो श्रीमान्को भएको, यी
प्रतिवादीहरु समेत भई मध्य रातमा घरवाट
लगेको हुनाले निजहरुले नै आफ्ना पतिलाई
कर्तव्य गरी मारेको हुनाले कानूनी कारवाही
गरी पाऊं भन्ने मृतकको पत्नी रसिदा
खातुनको किटानी जाहेरी दर्खास्त परेको
देखिन्छ । मौकामा कागज गर्ने मानिस
सिद्धिक मियां समेतले सोही कुरालाई पूर्ण
रुपमा समर्थन हुने गरी कागज गरि दिएको
पाईन्छ । मृतक लासको अनुहारमा पुरै रगत
लागी सुकेको, दायाँ आँखाको एक ईन्च मुनी
डेढ इन्च गोलाईको गहिरो घाउ रहेको,
छातिको बीच भागमा पनि घाउ रहेको, दायाँ
काखीमा १ ईन्च गोलाईको गहिरो चोट
रहेको, वायाँ कोखामा २ ईन्च गोलाईको
गहिरो घाउ रहेको घटनास्थल तथा लास
प्रकृति मुचुल्का समेतमा उल्लेख भएवाट
मृतकको मृत्यु कर्तव्यवाटै भएको देखिई
तथ्यगत सविस्तार वर्णनहरुवाट समेत उक्त
वारदातमा यी प्रतिवादीहरुको उपस्थिति रहे
भएकै देखियो ।

जहांसम्म जाहेरवाली मृतककी पत्नी
रसिदा खातुनले अदालत समक्ष उपस्थित
भई आफ्नो मौकाको जाहेरी लगायतको
कागजलाई पुष्टि हुने गरी वकपत्र गरि

दिएको छैन भन्ने तर्क तर्फ हेर्दा आरोपित कसूर गरेको तथ्य स्थापित गर्न अन्य प्रत्यक्ष एवं परिस्थिति जन्य प्रमाणहरूले पुष्टि गरी सके पश्चात जाहेरवालाले अदालतमा उपस्थित भई अनिवार्य रूपमा वकपत्र नगरेकै कारणले अभियुक्तहरूलाई सफाई दिनु पर्ने भनी वाध्यात्मक रूपमा लिनु पर्ने पनि होईन । त्यसमा पनि अदालतले आवश्यक सम्भेमा अवस्था हेरी इन्साफको निर्णय विन्दुमा पुग्नु पूर्व अवश्यकतानुसार महसुस गरिएको आदेशहरू जारी गर्ने स्वविवेकीय अधिकार अदालतले आफुमा अन्तरनिहित राखी तदनुरूपको कानूनी कार्यविधिहरू अवलम्बन गर्न सक्ने नै हुंदा त्यस्ता किन्चित प्रमाणहरूको विना, मौजुदा प्रमाणहरूमै आफु सन्तुष्ट रहेमा न्यायीक निर्णय गर्न सक्षम नै हुने हुंदा सोलाई एकमात्र आधारमानी मौजुदा संकलित सबूद प्रमाण नै पर्याप्त भएको अवस्थामा अभियुक्तहरूको अपराध र कसूरको मात्रा हेरी सजाँय गर्न सक्ने नै हुंदा प्रतिवादीहरूलाई आरोपित कसूरबाट सफाई दिन नमिल्ने हुंदा यी प्रतिवादीहरू फिलुवा भन्ने रसिद मियां र अकमुद्धिया मियाँलाई मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १७(३) नं. वमोजिम जनही १ वर्ष ६ महिना सजाँय गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत विराटनगरको फैसला मिलेकै देखिदा सदर हुने

५. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिरअली अन्सारी
सम्बत् २०५८ सालको दे.पु.नं.----- ७९७३
फैसला मिति: २०६५।३।२९।१

मुद्दा :- राजीनामा बदर ।

पुनरावेदक वादी: हजारी प्रसाद मौर्य मुराउ
विरुद्ध

प्रत्यर्थी प्रतिवादी रामप्रकाश मुराउ

विवादित र.नं.१०७१ मिति
२०५८।४।३२ को राजीनामा लिखत हेर्दा
लिखतमा उल्लेखित जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल
विगाह २-३-५ मध्ये ३ भागको २ भाग मात्र
पुनरावेदकलाई राजीनामा पारित गरीदिएको
देखिन्छ । वादीले दावी लिएको जग्गाहरूमा
वादीको हक ३ भागको १ भागसम्म मात्र
रहेकोमा कुनै विवाद नभएको र उक्त
जग्गाहरूको ३ भागको २ भाग मात्र हक
हस्तान्तरण गरी पुनरावेदकलाई राजीनामा
पारित गरी दिएको देखिंदा सो राजीनामाको
लिखतबाट प्रत्यर्थी वादीको अंशहक मर्न
गएको अवस्था देखिंदैन । कानूनले प्राप्त
हकसम्मको जग्गामा प्रत्यर्थी वादीका बाबुले
बेच बिखन समेत गरी हक हस्तान्तरण गर्न
कुनै कानूनी बाधा देखिंदैन । त्यसै अनुरूप
पुनरावेदकलाई विवादित जग्गाहरू राजीनामा

पारित गरी ३ भागको २ भाग मात्रै हक हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ । सो राजीनामाबाट वादीका ३ अंशियार मध्येका बाबु केदार प्रसाद दिने र अर्को अंशियार आमा लिखतको साक्षीमा बसेको हुँदा निज २ जनाको हकसम्म मात्र यी पुनरावेदकलाई राजीनामा गरिदिएको कानून सम्मत नै देखिन आउँछ ।

जहाँसम्म, विवादित राजीनामाबाट वादीले अंश छुट्याई लिन नसक्ने अवस्था सृजना भएको भन्ने प्रश्न छ, सो सम्बन्धमा विचार गर्दा विवादित लिखतबाट दावी गरिएको जग्गाको ३ खण्डको २ खण्ड मात्र विक्री गरिएकोले प्रत्यर्था वादीको अंशहक सुरक्षित नै रहेको छ । वादीले अंशबण्डा गरी लिदांका अवस्थामा अंशबण्डाका २८ नं. अनुसार उल्लेखित जग्गा नरम गरम मिलाई बण्डा छुट्याउनमा पुनरावेदकको तर्फबाट कुनै आपत्ति हुनै सक्तैन । अदालतको फैसला अनुसार आफ्नो हकको जग्गासम्म जसरी केदारप्रसाद मुराउवाट बण्डा छुट्याउने काम हुन्थ्यो त्यसैगरी अहिले पनि बण्डा छुट्याउँदा पुनरावेदक प्रतिवादीसँगबाट छुट्याई लिनमा कुनै कानूनी बाधा समेत रहेको देखिदैन । यी पुनरावेदक प्रतिवादीसँग बाबुबाट आफूले बण्डा छुट्याई पाउने ठहरेका जग्गाहरुमा वादीको हक सुरक्षित नै रहेको र बाबु र आमाको अंश हकसम्म मात्र हस्तान्तरण भएको स्थिति हुँदा आफ्नो हक जति वादीले नरम गरम मिलाई यी पुनरावेदक

प्रतिवादीबाटै बण्डा छुट्याई लिन सक्ने नै देखिन आयो । यस्तो स्थितिमा बाबु आमाको हकसम्मको जग्गा पुनरावेदक प्रतिवादीमा हस्तान्तरण भएकै कारणले वादीले अंश हक पाउन नसक्ने भन्न मिलेन ।

पुनरावेदन अदालतले विवादित लिखत पूरै बदर गर्दा अंश मुद्दा चल्दा चल्दैको अवस्थामा रोक्का रहेको जग्गा वादीको अंशहकै समाप्त पार्ने उद्देश्यले दुषित राजीनामा पारित गरेको भन्ने निर्णयाधार ग्रहण गरेको देखियो । तर पारित लिखतको व्यहोराबाटै ३ भागको २ भाग मात्र हक हस्तान्तरण भएको भन्ने स्पष्ट उल्लेख भइरहेको अवस्था हुँदा सो लिखतबाटै वादीको हक जति अर्थात् ३ भागको १ भाग सुरक्षित नै रहेको देखिन आउँछ । तायदातीमा उल्लेख गरिएको १२ कित्ता जग्गा पूर्णरूपले अदालतबाट रोक्का रहेको छैन । त्यस मध्ये ३ खण्डको १ खण्ड यी वादीको अंश भागसम्म मात्र २०५८।४।२६ को आदेशले रोक्का रहेको देखिन्छ । रोक्का नरहेको २ भाग मात्र २०५८।४।३२।४ को लिखतले हक हस्तान्तरण भएवाट रोक्का रहेको जग्गा लेनदने भएको भन्ने आधारमा उक्त मितिको लिखतलाई दुषित लिखतको संज्ञा दिन मिलेन । विवादित लिखतले वादीको हक सुरक्षित नै राखेको र दाताले आफ्नो भाग जति मात्र हस्तान्तरण गरेकोलाई वादीको हकै मेट्ने गरी भएको भनी निष्कर्ष निकाल्न मिल्दैन । त्यसकारण

विवादित लिखत बदर गरिपाऊँ भन्ने वादी दावी पुग्न सक्तैन ।

तसर्थ माथि विवेचना गरिएको कारण र आधारहरुबाट वादी दावीको र.नं.१०७१ मिति २०५८।४।३२ को राजीनामा लिखत ३ भागको १ भाग बदर हुने ठहर्‍याएको शुरु फैसला केही उल्टि गरी उक्त पूरै लिखत बदर हुने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भै वादी दावी पुग्न नसक्ने ।

६. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मी
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अली अन्सारी
सम्बत् २०६३ सालको फौ.पु.नं. ...०४९०
फैसला मिति: २०६५।३।११।४

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।

पुनरावेक प्रतिवादी: मोहित भन्ने जुगल राई
विरुद्ध

विपक्षी वादी: मिरा विश्वकर्माको जाहेरीले
नेपाल सरकार

मृतकको लाश प्रकृति विवरणबाट मृतकको टाउको र शरीरको विभिन्न भागमा चोट पटक र निल डाम रहेको स्थिति देखिन्छ । आफूले प्रहार गरेको फलामको लोहोरो यहि हो भनि प्रतिवादीले देखाई

सनाखत गरेको समेत देखिन आउँछ । मृतक प्रतिमाको टाउकोमा लागेको गम्भीर चोट मृत्युको कारण हो भनी पोष्ट मार्टममा उल्लेख गरिएको छ । प्रतिवादीले अदालत र अनुसन्धान अधिकारी समक्ष गरेको वयानबाट कुनै गर्नु पर्ने कामका लागि सावधानीसाथ हतियार उठाएको, वा होस् नपुर्‍याई वा हेलचक्रयाई कुनै काम गरेको भन्ने स्थिति देखिन आउँदैन । आफूले प्रहार गरेको सो लोहोराको चोटबाट मृतक प्रतिमा मर्न सक्ने कुराको जानकारी हुँदा हुँदैको अवस्थामा निज प्रतिवादीले मृतक उपर सो प्रहार गरेको देखिन आउँछ । सो घातक प्रहार निजले जानी जानी मार्ने नियतले नै गरेको देखिन्छ । आफू रक्सीको नशामा रहेकोमा आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा पाउन नसक्ने अवस्थामा रहेको भन्ने कुनै पनि प्रमाण प्रतिवादीबाट प्रस्तुत हुन सकेको देखिँदैन । यसको अतिरिक्त अन्य कारणबाट भवितव्य पर्न गएको हो भन्ने पनि देखिन आउँदैन । त्यस कारण रक्सी खाएर अपराध गरेकै कारण निजले सजायमा छूट पाउने गरी कम सजाय हुने कसूर ठहर गर्न मिल्दैन ।

प्रतिवादीले आफूले श्रीमती प्रतिमाको टाउको र शरीरको अन्य भागमा पटक पटक प्रहार गरेको भनी निज स्वयंले वयानमा उल्लेखगरेको देखिन्छ, यसरी पटक पटक निर्दयता पूर्वक लोहोराले हिर्काएको देखिएको अवस्थामा भवितव्य परेको भनि ठहर गर्न

मिल्ने देखिन आउदैन । आफूले गरेको अपराधबाट उम्कन मात्र प्रतिवादीले भवितव्यको जिकीर लिएको देखिन आउछ ।

प्रतिवादीको श्रीमतीले होटलमा आएका ग्राहकहरूसंग वसी रक्सी, मासु समेत खाएको पटक पटक देखि प्रतिमा संग प्रतिवादी रिसाउँदै गएको अवस्था छ । सोही कुरालाई लिएर सुत्ने बेला यी दुबै बीच वाद विवाद हुँदा प्रतिवादीले फलामे मुसलबाट आफ्नो श्रीमती प्रतिमालाई हिर्काई मारेको देखिन्छ । त्यसपछि पनि निजलाई त्यही छोडी आफु मृतकको आमा बसेको डेरामा गई रगत लागेको आफ्नो लुगा बदली गएको पनि देखिन्छ । वारदातको जानकारी सम्बन्धित अधिकारी सम्म नपुऱ्याई आफूले गरेको कसूर सजायबाट बच्ने प्रयासमा लागेको समेत देखिन्छ । यी सबै परिस्थिति र प्रमाणको विश्लेषण गर्दा प्रतिवादीले अचानक आवेशमा आई केही गर्दा प्रतिमाको ज्यान गएको नभई निजलाई मार्ने नियतलेनै हिर्काई मारेको प्रमाणित भएको छ । यसरी गरिएको हत्यालाई भवितव्यबाट ज्यान मारेको भनी अर्थ गर्न र प्रतिवादीले गरेको कसूरलाई भवितव्य तर्फ परिणत गरी कम सजाय गर्न मिल्दैन ।

तसर्थ प्रतिवादी मोहित भन्ने जुगल राईलाई मुलुकी ऐन ज्यान सम्बन्धी महलको १३(३) नं. वमोजिम जन्मकैदको सजाय हुने ठहर गरेको शुरु, इन्साफ लाई मनासीव

ठहर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेकै देखिदा सदर हुने ।

७. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री बलराम के. सी.
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अली अन्सारी
सम्बत २०६२ सालको रिट नं. ---३२३७
आदेश मिति: २०६४।५।२६।४

मुद्दा :- उत्प्रेषण ।

निवेदक: अनिल खड्का

विरुद्ध

विपक्षी: नेपाल सरकार, श्रम तथा यातायात
व्यवस्था मन्त्रालय सिंहदरबार समेत

आर्थिक वर्ष २०६०।०६१ र ०६१।०६२ मा ५० जना भन्दा कम कामदार वैदेशिक रोजगारमा पठाएको भन्ने आधारमा वैदेशिक रोजगार व्यवसाय गर्ने इजाजत पत्र रद्द गर्ने गरी भएको निर्णय वैदेशिक रोजगार ऐन, २०४२, नियमावली, २०५६ र नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ विपरीत हुँदा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाउँ भन्ने मुख्य निवेदन जिकिर रहेको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा विद्यमान कानूनी व्यवस्था हेर्दा वैदेशिक रोजगार नियमावली, २०५६ को नियम ५ को उपनियम १ को खण्ड (ङ) मा एक आर्थिक वर्षमा कम्तीमा ५० जना

कामदारलाई वैदेशिक रोजगारीमा पठाउन नसकेमा त्यस्तो कम्पनीको इजाजत पत्र रद्द गर्न सकिने व्यवस्था भएको पाईन्छ । तर उक्त नियमावलीको नियम ५ को उपनियम (२) मा उपनियम (१) बमोजिम इजाजत पत्र रद्द गर्नु अघि इजाजत पत्रवालालाई सफाई पेश गर्ने मनासिव मौका दिनु पर्दछ भन्ने व्यवस्था भएको पनि पाईन्छ । उक्त कानूनी प्रावधान अनुरूप निवेदक कम्पनीले २०६०।०६१ र ०६१।०६२ मा समेत गरी लगातार दुई आर्थिक वर्षमा ५० जना भन्दा बढी कामदार वैदेशिक रोजगारीमा पठाउन नसकेको तथ्य निवेदक स्वयंले स्वीकार गरेको देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा निवेदकले पाएको इजाजत पत्र रद्द गर्ने अधिकार विपक्षीलाई वैदेशिक रोजगार ऐन, २०४२ को दफा २१ ले प्रदान गरेको छ । तर सो अधिकार प्रयोग गरी इजाजतपत्र खारेज गर्नु भन्दा अघि निवेदकलाई आफ्नो सफाई पेश गर्न सक्ने मौका दिनु पर्ने कानूनी प्रावधान अनुरूप सफाईको मौका दिइएको छ वा छैन हेर्नु पर्ने हुन आउँछ ।

निवेदकबाट २०६२।५।५ को निर्णयले २०६२।५।२१ मा स्पष्टीकरण माग गरिएको देखिन्छ । त्यसको म्याद भित्र निवेदकले स्पष्टीकरण दिएको पाईदैन । त्यस उप्रान्त पुनः २०६२।६।८ मा स्पष्टीकरण माग गर्दा पनि म्याद भित्र स्पष्टीकरण दिएको पाईदैन । सो म्याद भित्र स्पष्टीकरण नदिएको स्वीकारोक्ति पनि निवेदकले गरेको देखिन्छ ।

त्यसपछि २०६२।८।१२ मा मात्र यी निवेदकले श्रम राज्यमन्त्री समक्ष निवेदन दिएको देखिन्छ । यसप्रकार सफाईको मौका प्रदान गर्दा पनि सो को म्याद भित्र निवेदकले कुनै कानून सम्मत कारण दर्शाई स्पष्टीकरण पेश नगरे पछि मात्र इजाजतपत्र खारेज गर्ने कारवाही अगाडि बढाएको पाईन्छ । कावू बाहिरको परिस्थिति परी समयमा सफाई पेश गर्न नसकेको भनी लिएको दावी पनि अन्य ठोस सबूद प्रमाण पेश गरी पुष्टी गर्न सकेको अवस्था पनि छैन । यसरी वैदेशिक रोजगार ऐन, नियमावली बमोजिम स्थापित भएको कम्पनीले उक्त ऐन नियमावलीले तोकेका शर्त र मापदण्डहरु पनि पुरा गर्नु पर्दछ । त्यस्ता शर्त र मापदण्डहरु पुरा गर्न नसक्ने कम्पनीहरु यथावत रही रहनु पर्दछ भन्ने निवेदकको जिकीर कानून सम्मत देखिदैन । आफैले कानूनी प्रावधान अनुरूपका दायित्व पुरा नगर्ने कानूनी व्यक्ति Legal person ले आफ्नो कानूनी हकको दावी गर्न पाउने अवस्था हुँदैन ।

तसर्थ निवेदक कम्पनीले आ. व. ०६०।६१ र ०६१।०६२ मा ५० जना भन्दा कम कामदार मात्र वैदेशिक रोजगारमा पठाउन सकेको र ५० जना भन्दा बढी पठाउन नसक्नुको कानूनसम्मत आधार र कारण खुलाई म्याद भित्र सफाई पेश गर्न नसकेको भन्ने आधारमा निवेदक कम्पनीले पाएको इजाजत पत्र रद्द गर्ने गरी विपक्षीहरुबाट भएको निर्णय वैदेशिक

रोजगार ऐन, २०४२ र नियमावली, २०५६ विपरीत भएको देखिन आएन । सो कार्यबाट निवेदकको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १२ र १७ द्वारा प्रदत्त हकमा आघात पुगेको नहुँदा माग बमोजिम आदेश जारी गरी रहनु नपर्ने ।

८. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री तपबहादुर मगर
माननीय न्यायाधीश श्री गौरी ढकाल
सम्बत २०६० सालको रिट नं. ---२९६२
आदेश मिति: २०६४।१२।४३

मुद्दा :- परमादेश ।

निवेदक: हरिकुमार श्रेष्ठ
विरुद्ध

विपक्षी: नेपाल खाद्य संस्थान प्रधान कार्यालय
काठमाडौं समेत

निवेदक कम्पनी र नेपाल खाद्य संस्थान बीच भवन निर्माण गर्ने सम्बन्धमा मिति २०५३।३।२ मा सम्झौता भई नेपाल खाद्य संस्थानको २०५३।७।११ को कार्य आदेश बमोजिम भवन निर्माण कार्य शुरु गरिएको भन्नेमा विवाद देखिँदैन । निवेदन दावीमा मिति २०५५।५।३१ मा भवन निर्माण कार्य सम्पन्न गरी मिति २०५५।७।३० मा स्थानीय प्रशासन र जिल्ला भवन कार्यालय

मोरङको प्राविधिक प्रतिनिधि समेतको रोहवरमा मुचुल्का तयार गरी नेपाल खाद्य संस्थान अञ्चल कार्यालयले भवन बुझी लिई प्रयोग तथा भोग गरेको भनी उल्लेख गरेको पाईन्छ । निवेदक कम्पनी श्री डायमण्ड कन्स्ट्रक्सनले सम्झौता पत्रमा तोकिएको म्याद २०५४।३।१ भित्र भवन निर्माण गर्न नसकेको कारण निवेदक कम्पनीका प्रो. हरि कुमार श्रेष्ठले म्याद थपको लागि निवेदन गरेकोले नेपाल खाद्य संस्थान प्रधान कार्यालयबाट मिति २०५४ माघ मसान्त सम्म म्याद थप गरिएको भन्ने मिसिल प्रमाणबाट देखिन्छ । निवेदकले आफ्नो निवेदनमा नै २०५५।५।३१ मा निर्माण कार्य सम्पन्न गरेको भन्ने उल्लेख गरेको देखिँदा सम्झौतामा तोकिएको म्याद भित्र भवन निर्माण गर्न सकेको देखिँदैन ।

निवेदक र संस्थान बीच भएको मिति २०५३।३।२ को सम्झौतामा सम्झौताको सम्बन्धमा दुई पक्ष बीच कुनै विवाद उत्पन्न भएमा त्यस्तो विवाद समाधानको व्यवस्था गरिएको Any difference or dispute between the parties arising in connection with the carrying out of the works or carrying out of the provisions of this contract shall be settled between the parties amicably, However, if they are unable to settle their difference or disputes, either party may

refer the case to the court. साथै यसको मार्जिनल नोटमा Settlement of disputes Arbitration भन्ने उल्लेख भएको अवस्था पनि देखिएको छ । सम्झौतामा भएको व्यवस्थाले arbitration बाट विवाद समाधान गर्ने मनसाय रहेको एकातर्फ पाईन्छ भने अर्कोतर्फ विवादको समाधान amicably हुन नसकेको स्थितिमा अदालतमा जान सकिने भन्ने पनि देखिन्छ । तर निवेदकले निजहरु बीच भएको सम्झौताको उक्त दफा ३९ को बाटो अवलम्बन नगरी असाधारण अधिकार क्षेत्रको सहारा लिई सीधै अदालतमा प्रवेश गरेको देखिन्छ । आपसी समझदारीद्वारा विवादको समाधान गराउने र आपसी समझदारीबाट विवादको समाधान हुन नसकेमा मात्र मुद्दा गर्न सकिने सम्झौतामा व्यवस्था भएकोमा निवेदकले आपसी समझदारी गराउने सम्बन्धमा कुनै पहल गरेको पनि देखिदैन । आपसी समझदारीबाट विवादको समाधान हुन नसकेमा अदालतमा जान सकिने भन्नुको अर्थ साधारण अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत शुरु अदालतमा सम्झौता बमोजिमको दायित्व बहन गराउन सो अनुरूपको प्रकृया अपनाउनु हो करारीय विवादको सम्बन्धमा रिट क्षेत्रबाट अदालतमा प्रवेश गर्न सकिने होईन ।

निवेदकले रकम र सरकारी ठेक्का बन्दोवस्त ऐन, २०२० को दफा १७ को

कानूनी हक हनन हुन गएको भन्ने लिएको दावी सम्बन्धमा हेर्दा उक्त दफामा पढा कवूलियतको कुनै शर्त बर्खिलाप काम गरेकोमा वा त्यस्तो शर्त बमोजिम गर्नुपर्ने कुनै काम नगरेमा यो ऐन बमोजिम पढा कवूलियत भैसकेपछि दुवैको मन्जुरी विना ठेक्काको अवधी भुक्तानी नहुँदै वीचैमा कुनै ठेक्का तोड्न वा छोड्न हुँदैन भन्ने उल्लेख छ । त्यस्तै आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी नियमहरु, २०५६ को नियम ९०(१) मा ठेक्का सम्झौता भइसकेपछि ठेक्का दिने अधिकार प्राप्त अधिकारी र ठेक्का लिने व्यक्ति दुवैको मन्जुरी विना ठेक्का अवधी भुक्तानी नहुँदै वीचमा ठेक्का तोड्न वा छोड्न पाइने छैन । तर ठेक्का सम्झौता बमोजिम काम शुरु नगरेमा वा काम शुरु गरी वीचमा छोडेमा वा सम्झौता बमोजिम कामको प्रगति नगरेमा ठेक्का दिने अधिकारीले ठेक्का तोड्न सक्नेछ भन्ने उल्लेख छ । यसमा निवेदकले आफूले निर्माण कार्य गरे वापत पाउनु पर्ने रकम भुक्तानी नपाएको भन्ने निवेदन दावी लिएको पाईन्छ भने विपक्षीले समयमा काम सम्पन्न नगरेमा हर्जाना तिराउन सकिने व्यवस्था सम्झौतामा भएकोले निवेदकबाट नै रकम लिनुपर्ने छ भनी लिखित जवाफ लगाएको स्थिति छ । यस्तो निवेदकको दावी बमोजिमको रकम पाउनु पर्ने हो, होईन भन्ने कुराको विवाद आपसी सहमतीमा

विवाद समाधानको प्रकृयाद्वारा निराकरण गर्न पर्ने हुँदा निवेदन दावी बमोजिम उक्त कानूनले प्रदत्त निवेदकको हक हनन हुन गएको भन्न सकिने स्थिति पनि छैन ।

निवेदक रामकृष्ण निराला विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ववरमहल समेत भएको (सम्बत २०६० सालको रि. पु. ई. नं. २१ निर्णय नं. ७४०४ ने. का. प. २०६१ पृ. ८२२) उत्प्रेषण मुद्दामा साधारण अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत उपचार प्राप्त हुन सक्ने वैकल्पिक उपचारको मार्ग उपलब्ध भएको विषयमा सो मार्ग अवलम्बन नगरी सिधै यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत रिट निवेदन लाग्न सक्ने देखिदैन । वैकल्पिक उपचारको मार्गको विद्यमानता रहेको देखिई प्रारम्भिक रूपमा नै रिट निवेदन लाग्न नसक्ने देखिएको हुँदा रिट निवेदनमा उठाइएका कानूनी प्रश्नको निराकरण गरी रहनु पर्ने आवश्यकता देखिन आएन भनी यस अदालतबाट सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाईन्छ । प्रस्तुत सन्दर्भमा पनि दुई पक्षबीच भएको ठेक्का सम्झौतामा नै विवाद समाधानको व्यवस्था गरिएकोमा त्यो बाटो अवलम्बन नगरी यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत रिट क्षेत्रबाट अदालत प्रवेश गरेको देखिन्छ । यस अदालतबाट प्रतिपादीत सिद्धान्तले विवाद समाधानको लागी वैकल्पिक उपचारको मार्ग उपलब्ध भएको अवस्थामा सोही मार्गबाट

उपचार खोजनुपर्ने, असाधारण अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत अदालतमा प्रवेश गर्न नमिल्ने भनी स्पष्ट रूपमा व्याख्या भएको अवस्थामा निवेदनको मागको विषय वस्तु भित्र प्रवेश गरी माग बमोजिम आदेश जारी गर्न मिल्ने देखिदैन ।

करार ऐन, २०५६ को दफा २ मा करार भन्नाले दुई वा दुई भन्दा बढी पक्ष बीच कुनै काम गर्न वा नगर्नका लागी भएको कानून बमोजिम कार्यान्वयन गर्न सकिने सम्झौतालाई सम्झनु पर्दछ भनि उल्लेख भएको पाईन्छ । यसरी निवेदक कम्पनी र नेपाल खाद्य संस्थान बीच भवन निर्माण गर्ने सम्झौता गरी एक किसिमको करारीय दायित्व सम्बन्धको विवाद देखिएको र सम्झौतामा नै करारीय दायित्वको विषय भन्ने उल्लेख भै विवाद समाधानको व्यवस्था समेत रहेकोमा सो बमोजिमको वैकल्पिक व्यवस्थाको मार्ग अवलम्बन नगरी यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्र ग्रहण गरी रिट क्षेत्रबाट प्रवेश गरेको बाट अधिकार क्षेत्रात्मक त्रुटी रहेको देखिन आयो । करारीय दायित्वको पालना गराउने सम्बन्धमा यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत निवेदकको माग दावी बमोजिमको आदेश जारी गर्न पनि सिद्धान्ततः मिल्ने नदेखिदा निवेदन माग बमोजिम आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था नरहने ।

९. संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमारप्रसाद
शाह
सम्बत ०६३ सालको रिट.नं.-०६३-wo-०५६६
आदेश मिति: २०६४।१०।२४।५

विषय :-उत्प्रेषण ।

निवेदक: एभरेष्ट पेपर मिल्स प्रा.लि. को
तर्फबाट ऐ.का अधिकार प्राप्त
प्रबन्धक सन्तोष दाहाल
विरुद्ध

विपक्षी: नेपाल विद्युत प्राधिकरण, वितरण
तथा ग्राहक सेवा, जनकपुर वितरण
केन्द्र समेत

नेपाल विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१
द्वारा स्थापित प्रत्यर्था ने. वि. प्रा. ले आफुले
विद्युत सेवा उपलब्ध गराए बापत विद्युत
उपभोग गर्ने व्यक्ति वा संस्था ग्राहकसंग
लिनुपर्ने विद्युत महसूलको प्रक्रिया निर्धारण र
व्यवस्थापनको लागि नेपाल विद्युत प्राधिकरण
ऐनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी सञ्चालक
समितिले विद्युत महसूल संकलन
विनियमावली, २०५० बनाई जारी गरेको छ
। नेपाल विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१ को
दफा ३५ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी
बनाएको सो विनियमावली कानून सरह नै

प्रभावकारी र बन्धनकारी हुने हुन्छ । सो
विनियमावलीको विनियम ३ मा विभिन्न
प्रकारको ग्राहकको वर्गीकरण गरी देहाय (ग)
मा उत्पादनमूलक उद्योगलाई औद्योगिक
ग्राहक भनी वर्गीकरण गरेको छ । त्यस्तै
विनियम ४ मा महसूल संकलन गर्ने आधार
र प्रक्रिया निर्धारण गरेको पाईन्छ भने
विनियम ५ मा विद्युत महसूलमा छुट तथा
थप दस्तुर सम्बन्धी आधार र अबस्थाको
कानूनी व्यवस्था गरेको छ । जस अनुसार
विनियम ५(ख) मा “औद्योगिक ग्राहकलाई
४% छुट दिइने छ भनी र विनियम ५(ग) मा
“मीटर रिडिङ भएको ७ दिन भित्र महसूल
बुझाएमा रिबेट (छुट) दिइने छ” भन्ने
कानूनी व्यवस्था गरेको पाईन्छ । त्यस्तै
विनियम ५(घ) देखि (छ) सम्म “मीटर
रिडिङ भएको ८ औं दिनदेखि २२ औं
दिनसम्म महसूल बुझाएमा विल अनुसारको
महसूल लाग्ने छ” भन्ने तथा “२३ औं दिन
देखि जरीवाना लाग्ने” भनी कानूनी व्यवस्था
रहेको पाईन्छ । उक्त कानूनी व्यवस्थाबाट
मीटर रिडिङ भएको ७ दिन भित्र महसूल
बुझाएमा ग्राहकले सो विनियममा तोकिए
बमोजिम रिबेट (छुट) पाउने र आठौं दिन
देखि महसूल भुक्तानी गरेमा छुट नपाउने
तथा २३ सौं दिन पछि ग्राहकले महसूल
भुक्तानी गरेमा जरीवाना समेत लाग्ने भनी
वाध्यकारी कानूनी व्यवस्था रहेको पाईन्छ ।
विद्युत महसूल संकलन सम्बन्धी सो कानूनी
व्यवस्थाबाट उक्त विनियम ५ मा तोकिएको

अवस्था वाहेक मिटर रिडिङ्ग भएको ७ दिन भित्र विद्युत महसुल बुझाउने कुनै ग्राहकलाई सो छुट दिन इन्कार गर्न सकिने अवस्थाको रहेको उक्त कानूनी व्यवस्थाबाट देखिन आउँदैन । यी निवेदक पेपर मिल्सको कारखानामा देशमा जनयुद्ध जारी रहेको असहज अवस्था र कमजोर सुरक्षा व्यवस्थाको समयमा वम विष्फोट र आगजनी गराई क्षतिग्रस्त भएको कारणबाट कारखाना बन्द भई पुनःनिर्माण भई संचालन नभएको अवधिमा ४ महिना यी निवेदकले डिमाण्ड शुल्क र विद्युत महसूल तिर्न नसकी बाँकी रहेको र सो बाँकी विद्युत महसूल निवेदकको माग बमोजीम संचालक समितिको ४५२ औं बैठक र मिति २०६३।८।१ को निर्णय बमोजिम “नियमित विद्युत महसूल प्रत्येक महिना बुझाउँदा महिनावारी किस्ता समेत बुझाउने गरी एभरेष्ट पेपर मिल्सलाई विद्युत महसूलको बाँकी रकम १२ किस्तामा बुझाउने सुविधा दिने” भनी विद्युत महसूल भुक्तानीका लागि सहूलियत प्रदान गरिएको देखिन्छ । निवेदकको सो क्षतिग्रस्त उद्योग पुनर्निर्माण पश्चात २०६० पौष देखि संचालनमा आएको र तत्पश्चात नियमित विद्युत महसूल मीटर रिडिङ्ग भएको ७ दिन भित्र नै निवेदकले बुझाएको र प्राधिकरणले पनि २०६० पौष, माघ र फागुनको महसूल रिडिङ्ग भएको ७ दिन भित्र बुझाएको भनी उक्त कानूनी व्यवस्था बमोजीम औद्योगिक

ग्राहकलाई दिईने ४% रिबेट पनि दिई आएको निवेदकले पेश गरेको विद्युत महसूलको वील भुक्तानी रसीद तथा प्राधिकरणको जवाफ समेतबाट देखिन आउँछ । तर ने. वि. प्रा. वितरण तथा ग्राहक सेवा जनकपुरको २०६३।८।१९ को च. नं. ८०६ को पत्रबाट “नाफा तथा व्यापारिक विभागको प. सं. ०५।५।९ मिति २०५९।२।२४ को पत्रको हवाला दिई “सम्पूर्ण किस्ता रकम भुक्तानी नभएसम्म चालु महिनाको महसूलमा रिबेट (मिनाहा) दिन नमिल्ने” भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको हुँदा त्यस मिल्सले सात दिन भित्रै बुझाएको २०६० पौष देखि २०६३ मार्ग सम्मको विद्युत महसूलहरूको रिबेट (मिनाहा) उपलब्ध गराउन नसकिने” भन्ने निवेदकलाई जानकारी दिई रिबेट (छुट) दिन इन्कार गरिएको र सोही पत्रबाट कानूनद्वारा प्रदत्त आफ्नो हकाधिकारमा गैरकानूनी आघात परेको भन्ने निवेदकको कथन छ । कानून बमोजीम आफ्नो ग्राहकलाई दिनु पर्ने रिबेट एक पटक आफ्नो आचरण र व्यवहारबाट प्रत्यर्थी प्राधिकरणले स्वीकार गरी यी निवेदकलाई ७ दिन भित्र महसूल बुझाएको भनी सो रिबेट दिई आएको अवस्थामा कानूनले नै रोक लगाएको अवस्थामा वाहेक पछि, सो रिबेट दिन इन्कार गर्न मिल्ने हुँदैन । तर मीटर रिडिङ्ग भएको मितिले ७ दिन भित्र महसूल तिर्ने यी औद्योगिक ग्राहकलाई ४% रिबेट दिने विनियमावलीको उक्त

व्यवस्था विपरीत २०५९।१।२० को परिपत्रको आधारमा इन्कार गरिएको देखिन्छ । सो परिपत्र कुन कानूनी व्यवस्थाको अधीनमा रही जारी गरिएको छ, यी प्रत्यर्थीले सो कुरा पनि देखाउन सकेको छैन । निवेदक कारखानामा वम विस्फोट भई क्षति भएको र निवेदकको कावु बाहिरको परिस्थिति परी असामान्य अवस्था भई डिमाण्ड शुल्क र विद्युत महशुल यी निवेदकले तोकिएको म्याद भित्र तिर्न बुझाउन नसकेको र संचालक समितिले उक्त वक्यौता महसूल १२ किस्तामा बुझाउन सहूलियत दिएको तर किस्ता निर्धारण नभएको समेत अवस्थालाई उक्त परिपत्रले आत्मसात गरेको देखिँदैन । साथै परिपत्रले कानूनको स्थान ग्रहण गर्न नसक्नुका अतिरिक्त विनियमको व्यवस्था विपरीत गरिएको परिपत्रको कुनै कानूनी महत्व र प्रभावकारिता पनि हुँदैन । विनियम ५ को देहाय (घ) देखि (छ) सम्मको उल्लेखित कानूनी व्यवस्था वाहेकको अवस्थामा सो रिबेट दिन अस्वीकार गर्न मिल्ने हुँदैन सो को अलावा प्रत्यर्थी प्राधिकरणले विनियमावलीको विनियम ५(ख) र (ग) ले प्रदान गरेको उक्त सुविधा मीटर रिडीड भएको ७ दिन भित्र महसूल बुझाउने आफ्नो अन्य सबै ग्राहकलाई समान रूपले दिई आएको अवस्थामा यी निवेदकलाई उक्त सुविधा दिन इन्कार गरेवाट प्रत्यर्थीको उक्त व्यवहार असमान र भेदभावपूर्ण हुनुको साथै नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को

धारा ११(१) द्वारा प्रत्याभूत समानताको हक प्रतिकूल भएको स्पष्ट छ । धारा ११(१) मा “सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुने छन् । कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणवाट वन्चित गरिने छैन” भन्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ । प्रत्यर्थीले अन्य ग्राहकलाई दिई आएको र यी निवेदक समेतले यस अघि उपभोग गरेको विनियमको उक्त व्यवस्था (रिबेट) लाई कानूनी आधार विनाको २०५९।१।२० को परिपत्र देखाई हाल इन्कार गरिएवाट निवेदकको धारा १७(१) द्वारा प्रत्याभूत सम्पत्ति आर्जन गर्ने भोग गर्ने समेतको हक उल्लंघन भएको देखिन आउँछ । प्रत्यर्थी प्राधिकरणको संविधान र कानून विपरीतको यस्तो कार्य र व्यवहार बदरभागी छ ।

अतः विद्युत महसुल संकलन विनियमावली, २०५० को विनियम ५(ख) र (ग) ले मिटर रिडीड भएको सात दिन भित्र विद्युत महसुल बुझाउने औद्योगिक ग्राहकलाई ४% रिबेट दिने कानूनी व्यवस्था भए बमोजिम सो सात दिन भित्र विद्युत महसुल बुझाउने अन्य सबै ग्राहकलाई प्रत्यर्थी ने. वि. प्रा. ले सो रिबेट दिई आएको र २०६० पौष, माघ र फाल्गुण सम्म सो रिबेट यी निवेदकलाई पनि दिई आएकोमा कारखानामा वम विस्फोट भई क्षतिग्रस्त अवस्थाको वक्यौताका सम्बन्धमा संचालक समितिको मिति २०६३।८।१ को ४५२ औं बैठकको निर्णय बमोजिम वक्यौता महसूल

१२ किस्तामा बुझाउने सहूलियत दिए पनि सो किस्ता निर्धारण नहुँदै ने. वि. प्रा. वितरण तथा ग्राहक सेवा जनकपुर केन्द्रको मिति २०६३।८।१५ को च. नं. ७९२ को पत्रद्वारा निवेदकलाई सो रिबेट दिन नमिल्ने भनी कानूनले दिएको छुट दिन इन्कार गरेकोले प्रत्यर्थीको सो कार्य नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११(१), १७(१) तथा प्रचलित कानून वीपरीत भई सो पत्र एवं तत्सम्बन्धी अन्य कारवाहीबाट निवेदकको संविधान र कानून प्रदत्त हकमा आघात परेको देखिएको हुँदा प्रत्यर्थीको सो कार्य र तत्सम्बन्धी पत्र समेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी दिएको छ।

अब निवेदक पेपर मिल्सले कारखानामा वम विष्फोट भई बुझाउन नसकेको २०६० भाद्र, आश्विन कात्तिक र मंसीरको विद्युत महसुल ने. वि. प्रा. संचालक समितिको मिति २०६३।८।१ को ४५२ औं बैठकको निर्णय बमोजिम विद्युत महसूलको वक्यौता रकम १२ किस्तामा बुझाउन सुविधा दिने निर्णय भएको सो अनुसारको वक्यौता रकम निवेदकले किस्तावन्दीमा बुझाउन मन्जुर गरेको नै हुँदा सो रकम बुझाउन ल्याए बुझी लिनु र २०६० पौष देखि फागुनसम्म मीटर रिडिङ भएको सात दिन भित्र बुझाएको विद्युत महसुलमा विनियमावलीको विनियम ५(ख) र (ग) बमोजिम औद्योगिक ग्राहक यी निवेदकलाई ४% रिबेट दिए सरह सो पछिका

महिनाहरूको विद्युत महसुल निवेदकले मीटर रिडिङ भएको ७ (सात) दिन भित्र बुझाएको भए सो महसुलमा पनि विनियम ५(ख) बमोजिम पाउने रिबेट यी निवेदकलाई दिनु भनी प्रत्यर्थीहरूका नाममा परमादेश समेत जारी हुने।

१०. सयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री राजेन्द्रप्रसाद

कोईराला

संम्वत् २०६२ सालको रिट नम्बर -३६२२

आदेश मिति: २०६४।१२।१७।१

मुद्दा:- उत्प्रेषणयुक्त परमादेश लगायत जो चाहिने उपयुक्त आज्ञा, आदेश वा पूर्जा जारी गरिपाऊँ।

रिट निवेदक: सविन पाण्डे

विरुद्ध

विपक्षी: पुनरावेदन अदालत पाटन ललितपुर
समेत

अदालतका कर्मचारीले मिति २०६१।८।२५ को तारेख भनिदिएको र उक्त मितिमा तारिख लिन आउँदा २०६१।८।१० को तारेख गुज्रीन गएको हुँदा तारिखमा रहन पाउँ भन्ने मिति २०६१।८।२९ मा निवेदन पारी ललितपुर जिल्ला अदालतबाट तारिखमा

राखी दिने आदेश गरेकोमा सो उपर पुनरावेदन अदालत पाटनमा अ. वं. १७ नं. को निवेदन परी उक्त जिल्ला अदालतको आदेश बदर गरि दिएको उपर प्रस्तुत रिट निवेदन परेको पाईन्छ । रिट निवेदन भुङ्गा हो उक्त आदेश बदर हुनु स्वभाविक एवं न्यायिक छ विपक्षी रिट निवेदकको तारिख हाम्रो कारणले गुञ्जन नगएको हुँदा रिट निवेदन जारी हुनुपर्ने होईन खारेज गरिपाऊँ भन्ने लिखित जवाफ देखिन्छ । यी पक्ष विपक्षीलाई अदालतले तारेख तोक्दा एकसाथ एकै दिन तारिख तोकिएको देखिन्छ भनी सोही दिनको तारेखमा यी प्रत्यर्थीहरु सबैजना हाजिर भएको देखिन्छ । यी निवेदक हाजिर हुन आएको देखिदैन । मिति २०६१।८।१० को तारिखलाई अदालतका कर्मचारीले २०६१।८।२५ को भनी दिएको भएपनि यी रिट निवेदक उक्त मितिमा अदालतमा उपस्थित भै निवेदन दिन सकेको देखिदैन । आफूले दायर गरेको मुद्दामा सचेत एवं गम्भीरतापूर्वक तारेखमा बसी मुद्दाको पुर्पक्ष गराउनु व्यक्तिको अनिवार्य कर्तव्य हो तर यी निवेदकले त्यस्तो सतर्कता अपनाएको पनि पाईदैन । यी रिट निवेदकसँग तारिख पर्चा पनि नभएको र निवेदकले २०६१।८।१० वा २०६१।८।२५ मध्ये कुनै दिन उपस्थित हुनु पर्ने थियो तर उपस्थित पनि भएका छैनन् । त्यसरी निवेदन पनि दिएका छैनन् र अ. वं. ५९ नं. बमोजिम थाम्ने थमाउने म्याद समेत

समाप्त भैसकेको अवस्था छ । प्रस्तुत मुद्दामा तारिख लिन आउनु भनी अदालतले भनेको दिन १० गते वा पक्षलाई अदालतका कर्मचारीले भनेको भनिएको दिन २५ गते मध्ये कुनैमा पनि सम्बन्धित पक्ष उपस्थित हुन नसकी अदालतले गरेको भनेको गल्तीमा अदालतलाई समेत विपक्षी कायम गराउन सकेको अवस्था नदेखिएको समेतबाट तारिख पर्चा विहिन यी पक्षले भनैकै कुरामा विश्वास गरी माग अनुसार आदेश जारी हुन सक्ने स्थिति देखिन आएन । यस्तो अवस्थामा जिल्ला अदालतले गरेको मिति २०६१।१०।४ को आदेश बदरभागी हुँदा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट जिल्ला अदालतको आदेशलाई बदर गर्ने गरी भएको मिति २०६१।११।१३ को आदेश रीतपूर्वक नै देखिन आयो । अतः विपक्षीहरुले कानून बमोजिम गरेको कार्यबाट यी रिट निवेदकको कानूनी तथा संवैधानिक अधिकारमा आघात पुगेको मान्न सकिने अवस्था को विद्यमानता नदेखिँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ।

११. एक न्यायाधीशको इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
2065-WO-0039
आदेश मिति: २०६५।४।२३।५

विषय: उत्प्रेषण परमादेश लगायत उपयुक्त आज्ञा आदेश वा पूर्जि जारी गरी पाऊँ ।

निवेदक: रामप्यारी हुमागाईको वारेस भै
आफ्नो हकमा समेत राजु हुमागाई
बिरुद्ध

बिपक्षी: पुनरावेदन अदालत पाटन, ललितपुर
समेत

बिपक्षी मध्येका गुणनिधि हुमागाईले अन्जु रेग्मीलाई मिति २०५२।२।११ मा पारित गरिदिएको राजीनामा लिखतलाई जालसाजी घोषित गरिपाउन मिति २०६५।२।२७ मा फिराद परेको देखिन्छ । तत्कालिन मुलुकी ऐन कित्ते कागजको १८ नं. ले काम भए गरेको मितिले २ वर्ष भित्र नालिस नदिए लाग्न सक्तैन भनी स्पष्ट कानूनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ । यसरी मिति २०५२।२।११ को पारित राजीनामा लिखतलाई जालसाजी घोषित गरी पाउन तत्कालिन प्रचलित मुलुकी ऐन कित्ते कागजको १८ नं. को हदम्याद “काम भए गरेको मितिले २ वर्ष भित्र” फिराद दिन नसकी मिति २०५९।५।२७ मा अदालत व्यवस्थापन तथा न्याय प्रशासन

सम्बन्धी केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन २०५८ द्वारा उक्त कित्ते कागजको १८ नं. मा गरिएको संशोधन “थाहा पाएको मितिले ६ महिना भित्र नालिस दिन सकिने” भन्ने हदम्यादको व्यवस्था आकर्षित गरी यी निवेदक फिराद लिई काठमाडौं जिल्ला अदालतमा प्रवेश गरेको पाइयो ।

यसबाट निवेदकको फिरादपत्र तत्कालिन प्रचलित कानूनको आधारमा हदम्याद विहिन भएको स्पष्ट देखिएको छ । त्यस्तो अवस्थामा हदम्यादको अभावमा फिरादपत्र दर्ता गर्न नमिल्ने भनी श्रेस्तेदारबाट भएको दरपिठ आदेशलाई काठमाडौं जिल्ला अदालत एवं पुनरावेदन अदालत पाटन समेतले सदर गर्ने गरेको आदेशमा कुनै कानूनी त्रुटी देखिन नआएकोले निवेदकको संवैधानिक एवं कानूनी हक हनन भएको भन्न मिल्ने देखिएन । अतः प्रथम दृष्टिवाटै बिपक्षीहरूले गरे विराएको भन्ने नदेखिएकोले निजहरूसंग लिखित जवाफ माग गर्न नपर्ने भै प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ।